

Examining the Discontinuous Imaginal Universe from the Perspective of Henry Corbine's Phenomenology in the Story of the Teenager Based on the Story *Sorena and The Fire Vest* By Muslim Naseri

Shokoufeh Darabi

Assistant Professor of Persian Language & Literature Department, Farhangian University, Iran. E-mail: darabi_sh@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 4 July 2021

Received in revised form 23 July 2022

Accepted 22 August 2022

Published online 13 August 2023

Keywords:

Henry Corbine, the discontinuous imaginal universe, *Sorena and the Fire Vest*

ABSTRACT

Henri Corbine is a French philosopher who he connected Husserl's phenomenology with Islamic philosophy, especially the wisdom of Sheikh Eshraq and Mulla Sadra. The discontinuous imaginal universe that resulted from this connection, it is a purgatory world in which events are placed between two material and imaginary worlds. Among the texts that can be examined with the discontinuous imaginal universe, is the story "Sorena and the Fire Vest" by Muslim Naseri, whose story is included in the category of children's and adolescent literature. The story "Soerna and the Fire Vest" is a fantasy story whose subject is surreal and at the same time, it is full of freshness and dynamism of the image and the result of the author's creative mind and it has many similarities and similarities with the features of the discontinuous imaginal universe. The main goal of this research is to investigate the discontinuous imaginal universe in the story "Soerna and the Fire Vest". Therefore, in the present research, the phenomenology of Henry Corbine and the characteristics of the discontinuous imaginal universe in the story "Sorena and the fire vest" were extracted using the descriptive-analytical method and using library resources and common concepts were analyzed. The results showed that the features of the discontinuous imaginal universe are fully present in the images and concepts of the story and it casts a shadow over all of it like a dominant thought.

Cite this article: Darabi, Sh. (2023). Examining The Discontinuous Imaginal Universe from the Perspective of Henry Corbine's Phenomenology in the Story of The Teenager (Based on the Story *Sorena and The Fire Vest* By Muslim Naseri), *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 596-613. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52629.3312>

© The Author(s).

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52629.3312>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Children's and adolescent literature, as a type of literature, is a broad field for discussing various mental and philosophical topics. Through using imagination, fiction texts have a double effect on the reader's mind and thinking. Therefore, many thinkers and philosophers have turned to write stories to narrate their thoughts. In a children's story, depending on its atmosphere, there is scope for imagination, and one of the effective ways that helps children to acquire philosophical thinking is to involve them with the lives of personalities that are a model for searching and asking. One of the effective ways that helps children to acquire philosophical thinking is to engage them with the lives of personalities who are symbols and models for research and inquiry. It is not necessary for these characters to be male and female heroes or villains that exist in classic children's literature, but they can be ordinary children like themselves.

One of the critical topics in philosophical teachings is the phenomenological approach. One of the most significant and influential figures in the field of phenomenology is the French philosopher, Henry Corbin. One of the most intriguing subjects for Henry Corbin was fantasy and the discontinuous imaginal universe, and Muslim philosophers inspired part of his studies on imagination. According to Corbin, the discontinuous imaginal universe is a limbo between the material world and intellectual affairs, where all the existing phenomena are multi-dimensional.

The power of imagination, as one of the perceptive powers of man, plays a fundamental role in esoteric perceptions. Corbin's discontinuous imaginal universe is universal, between the two worlds of reason and nature, and is a combination of material and imaginary elements. Corbin pays considerable attention to the creative imagination and the world of fantasy. Also, he prefers imagination over the earthly and material world. The metaphysics of imagination, which Corbin took from the philosophy of Sohrevardi's enlightenment, the Sadra's philosophy and the mysticism of Ibn Arabi, plays an essential role in Carbone's science and culture.

Methodology

This research is of a library type and based on the collection and classification of information in a descriptive way. The results of this research have been obtained by studying and analyzing the story of "Sorena and the Fire Vest". The aim of the research is to know the characteristics of the discontinuous imaginal universe in the fantasy space in the story "Sorena and the Fire Vest" and at the beginning, Carbone's opinion about the discontinuous imaginal universe is expressed and after that, the things that happened in this mysterious and imaginary story are investigated with the help of carbon phenomenology, which considers imagination as the cause of knowledge.

Discussion

One of the teenage fantasy stories is the book "Sorena and the Fire Vest" by Muslem Naseri. This book tells the story of a twelve-year-old prince named "Sorena," a boy who encounters a strange creature in the palace on his sister's birthday, a monster that came to the palace with a previous

plan to replace the baby with another creature. Since the night of Sorena's sister's birthday, a horse has been disappearing from the stable every night. "Sorena" discovers the secret of this stealing, but when he tells the king, he does not believe him and throws him out of the palace. "Sorena," an ignorant teenager at the story's beginning, seeks to know himself and his surroundings after being expelled from the palace. In this story, "Sorena" was able to take a journey into himself and get to know his surroundings.

By examining the discontinuous imaginal universe based on Henry Corbin's method in the story of "Sorena and the Fire Vest," it was found that the world in this story is composite and is classified as a discontinuous imaginal universe. Some of the elements of this world in the story "Sorena and the Fire Vest" are non-observance of physical geography, non-observance of material coordinates, imagination in perception and awareness, and giving human attributes to non-humans. Through Reflecting on this story, we can realize that the teenage hero is a seeker of knowledge, and we can also witness his approach to self-knowledge. In this story, the doors of the manifestation of consciousness have been opened on Sorena, and his mental reactions and experimental perception have led to his philosophical and phenomenological recognition of the surrounding world and phenomena.

The story of "Sorena and the fire vest" is not only exclusive to exciting imaginary events rather, in addition to possessing the elements of discontinuous imaginal universe, it reminds of the moral issues of the events and in this way, the reader gets to know the actions and morals of the heroes of the story. The reflection of moral teachings in this story is the best reference to emphasize that "Sorena and the Fire Vest" is an attempt to promote educational themes in an imaginary-fantasy form.

بررسی عالم خیال منفصل از منظر پدیدارشناسی هنری کُربن در داستان نوجوان بر اساس داستان سورنا و جلیقه آتش از مسلم ناصری

شکوفه دارابی

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، ایران. رایانامه: darabi_sh@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

هنری کُربن فیلسوف فرانسوی است که پدیدارشناسی هوسرل را با فلسفه اسلامی و به خصوص حکمت شیخ اشراق و ملاصدرا پیوند زد. عالم خیال منفصلی که از این پیوند حاصل شد، دنیای برزخی است که حوادث و رویدادها در آن بین دو دنیای مادی و خیالی قرار می‌گیرند. از جمله متونی که می‌توان با معیارهای عالم خیال منفصل به بررسی آن پرداخت، داستان سورنا و جلیقه آتش از مسلم ناصری است که داستان او در رده ادبیات کودک و نوجوان قرار می‌گیرد. داستان سورنا و جلیقه آتش داستانی فانتزی است که موضوع آن فراواقعی بوده و در عین حال پُر از تازگی و پویایی تصویر و حاصل ذهن خلاق نویسنده است و تناسب و همانندی‌های بسیاری با ویژگی‌های عالم خیال منفصل دارد. هدف اصلی این پژوهش، بررسی عالم خیال منفصل در داستان سورنا و جلیقه آتش است. از این رو در جستار حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، پدیدارشناسی هنری کُربن و ویژگی‌های عالم خیال منفصل در داستان سورنا و جلیقه آتش استخراج شد و مفاهیم مشترک واکاوی گردید. نتایج نشان داد که ویژگی‌های عالم خیال منفصل در لابه‌لای تصویرها و مفاهیم داستان کاملاً حضور دارد و بر سراسر آن، مانند فکری مسلط سایه افکنده است.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۳۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

هنری کربن، عالم خیال منفصل،

سورنا و جلیقه آتش

استناد: دارابی، شکوفه. (۱۴۰۲). بررسی عالم خیال منفصل از منظر پدیدارشناسی هنری کُربن در داستان نوجوان؛ بر اساس داستان سورنا و جلیقه آتش از مسلم ناصری،

پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۵۹۶-۶۱۳. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52629.3312>

ناشر: دانشگاه تبریز.

© نویسندگان.

مقدمه

ادبیات کودک و نوجوان به عنوان یک نوع ادبی، عرصه‌ای گسترده برای طرح مباحث گوناگون ذهنی و فلسفی است؛ چراکه کودک به طور طبیعی قدرت طرح پرسش‌های فلسفی را دارد؛ اما چون فلسفه دانشی پر رمز و راز است، در نگاه اول به نظر می‌رسد که ادبیات کودک با آن تغایر دارد و مقولات فلسفی و ذهنی در این بخش از ادبیات پردازش نشده‌اند. اما در بسیاری از داستان‌های کودکانه نیز می‌توان بارقه‌هایی از فلسفه و امور ذهنی را یافت. از این رو پویایی ادبیات کودک و نوجوان آن را قادر کرده که هماهنگ با تحولات فکری و ادبی زمان خود حرکت کند و نیز می‌تواند خود را با نظریه‌های جدید فلسفی همراه کند، چون ماهیتاً با هم سازگاری دارند. بدین سان در آمیختن مطالعات ادبی و فلسفی، نه تنها تضعیف وجه متن ادبی آن نیست، بلکه موجب بازنمایی فصول مشترک این دو حوزه تحقیقی در علوم انسانی است.

داستان چشم‌اندازی از افکار و اندیشه‌های نویسنده در مواجهه با هستی است که با طرحی منسجم و بر اساس یک موضوع مرکزی شکل می‌گیرد و حوادث دیگر برای تکمیل آن واقعه آورده می‌شوند. شکل‌گیری و خلق داستان برای تشریح و گزارش دغدغه‌های بشر است و متون داستانی با بهره‌بردن از تخیل و توصیف، در مقایسه با نوشته‌های علمی و فلسفی و اخلاقی، تأثیر دوچندانی بر ذهن و اندیشه خواننده می‌گذارند. از این رو بسیاری از اندیشمندان، عارفان و فیلسوفان برای بازگویی اندیشه و عقاید خود، به داستان‌نویسی روی آورده‌اند. در داستان کودکانه بسیاری از بن‌مایه‌ها و شگردهای داستان‌سرایی دیده می‌شود.

اگر داستان‌ها در عین حال که ارتباط خود را با تجربه‌های زندگی روزمره کودک حفظ می‌کنند، بر موضوع‌ها یا حوادثی تمرکز داشته باشند که برای کودکان جذاب و مبارزه‌طلبانه است، آنان از داستان‌ها لذت می‌برند و ترغیب می‌شوند تا فکر و پرس‌وجو کنند. هنگامی که کودکان درباره داستان بحث می‌کنند، آن داستان به محل/ بستری تبدیل می‌شود که کودکان (و نه بزرگسالان) آن را کنترل می‌کنند و برخلاف متون سنتی، داستان متعلق به کودکان است (ناجی، ۱۳۹۳، ۵۹).

در داستان کودکانه، به اقتضای فضای آن، زمینه برای خلاقیت و خیال‌بافی فراهم است و داستان خیالی و فانتزی با گذر از مرزهای قراردادی انواع ادبی، مجمعی از مؤلفات متنوع را در خود گرد می‌آورد و به موازات تخیلی که در آن مطرح می‌گردد، مصادیق ذهنی و حتی تعلیمی و اخلاقی هم در آن دیده می‌شود. در داستان فانتزی، با تصرف در حواس، مرز میان ادراکات در هم می‌ریزد و داستان راهی برای آزادسازی ذهن و خیال نویسنده می‌شود.

داستان‌های فانتزی نقشی اساسی در پرورش تخیل انسان بر عهده دارند. شخصیت‌ها، رخدادها و کنش‌ها همگی رؤیای گونه و دارای قوانین خاص خود هستند؛ فانتزی به بچه‌ها کمک می‌کند تا کنج‌کاوی‌هایشان را گسترش دهند و مشاهده‌گران زندگی شوند، هم چنین حساسیت به قوانین را به آنها می‌آموزد و ذهنشان را روی امکانات نو می‌گشاید (ابراهیمی لامع، ۱۳۹۱، ۵۴).

هر داستان باید حسّاس بودن به احساسات یکدیگر و چگونگی تأثیر این احساسات در نظریات ارائه شده در یک گفت‌وگوی فلسفی را شبیه‌سازی کند؛ چراکه حسّاس بودن به احساسات دیگران می‌تواند ارزشی در خدمت ارزش‌های رویه‌ای؛ یعنی در خدمت برقراری دیالوگ باشد. بنابراین شخصیت‌های داستان به‌ویژه معلّمان داستان باید به اندیشه‌ها و احساسات کودکان احترام بگذارند و هم‌چنین توانایی ایجاد محیطی باز و سرشار از اعتماد را داشته باشند (ناجی، ۱۳۹۳، ۵۵).

یکی از راه‌های مؤثری که به کودکان کمک می‌کند تا این دانش عملی {فلسفی فکر کردن} را کسب کنند، درگیر کردن آن‌ها (هم از لحاظ عاطفی و هم ذهنی) با زندگی شخصیت‌هایی است که نماد و الگویی برای کنوکاو و پرس‌وجویند. لزومی ندارد این شخصیت‌ها قهرمانان زن و مرد یا افراد شروری باشند که در ادبیات کلاسیک کودکان وجود دارند، بلکه می‌توانند کودکانی معمولی، مانند خود آن‌ها باشند. این شخصیت‌های تخیلی در کشاکش اتفاق‌ها و مکالمات داستان، استدلال، قیاس، و یا تمایزی صحیح را شکل می‌دهند و یا پیش‌فرض‌ها و پیامدها (استلزام‌ها)ی آنچه را که گفته شده، بررسی می‌کنند. آن‌ها با تفکر، گفته‌ها، و اعمال خود نشان می‌دهند که به نظرهای دیگران و نیز خوب فکر کردن اهمیت می‌دهند، گو اینکه همواره در خصوص رفتار خودشان چنین نمی‌کنند (ناجی، ۱۳۹۳، ۵۲).

تخیلی، جادویی و فراواقعی بودن از اصول اساسی داستان‌های خیالی است و حالات و حوادث داستان، سرشار از عناصر شگفت‌انگیز و فضایی خیالی هستند. «بنابراین فانتزی با آفرینش فضاهای شگفت‌انگیز، از یکسو باعث سرگرمی کودکان می‌شود و از سوی دیگر دربارهٔ مسائلی سخن می‌گوید که می‌تواند زندگی آن‌ها را بسازد. فانتزی به کودکان بینش و دید کافی برای رویارویی با موقعیت‌های مختلف می‌دهد و آن‌ها را از خطرات بی‌خبری و بیگانگی با حقایق زندگی می‌رهاند» (صدری‌نیا و منفردان، ۱۳۹۵، ۱۴۹). تخیل مهم‌ترین عنصر فانتزی است و وقتی خیال، مرزهای واقعیت را درمی‌نوردد و به صورتی خاص واقعیت را در جهت خواسته‌های خود تغییر می‌دهد، فانتزی خلق می‌شود. از آنجا که تخیل کودکان، تخیلی خلاق است، شاید بتوان گفت تخیل فانتزی هم قرابت محسوسی با تخیل کودکان دارد و از همین روست که فانتزی‌ها اغلب جزء ادبیات کودک هستند. اهمیت تخیل در فانتزی به قدری است که گاهی از آن با اصطلاح داستان «خیال و وهم» یاد می‌کنند (میرصادقی، ۱۳۹۲، ۱۰۵).

یکی از داستان‌های فانتزی و تخیلی نوجوان، کتاب *سورنا و جلیقه آتش* نوشتهٔ مسلم ناصری است که یکی از سه‌گانه‌های سورنا است. این کتاب روایتگر ماجرای شاهزاده‌ای حدوداً دوازده‌ساله به نام «سورنا» است، پسری که درست در روز تولد خواهر ناتنی‌اش «رخشاد»، با موجودی عجیب در قصر مواجه می‌شود؛ اما هیچ‌کس باور نمی‌کند که چنین چیزی در قصر رفت‌وآمد کند. همه مسئله را به حساب ترس «سورنا» می‌گذارند، در حالی که واقعیت همان است که او مشاهده کرده؛ غریبه‌عفریتی است که با نقشهٔ قبلی به قصر آمده تا نوزاد را با موجود دیگری جابه‌جا کند و بعد ماجرا طوری پیش برود که در نهایت وزیر به خواستهٔ خود؛ یعنی تکیه‌زدن بر تخت پادشاهی برسد! درست از شب تولد خواهر «سورنا» است که هر شب اسبی از اسطبل ناپدید می‌شود؛ «سورنا» راز این دزدی را کشف می‌کند؛ اما وقتی به شاه می‌گوید، باور نمی‌کند و او را از قصر بیرون می‌اندازد. «سورنا» که در ابتدای داستان، نوجوانی ناآگاه است، پس از رانده‌شدن از قصر، به دنبال شناخت خود و محیط اطرافش است. در این داستان «سورنا» توانست هم، سفری به خود داشته باشد و هم محیط اطرافش را بشناسد و وارد فضای پرتلاطم اجتماعی و سیاسی شود و به پلیدی‌های اطرافش پی ببرد و در عین حال به تفکر هم وادار بشود و بداند تا وقتی یک جا نشسته و حرکت نکرده، نمی‌تواند دنیای اطرافش را بشناسد.

داستان *سورنا و جلیقه آتش* که داستانی خیالی و فانتزی است، در بردارنده آموزه‌های تعلیمی بسیاری است. بینش رسالت‌مدار نویسنده، موتیف‌هایی چون شجاعت، کمک به هم‌نوع، پایبندی به عهد و پیمان را حول خویش به گردش در آورده و سبب شده این داستان خیالی، پردازش مقوله‌های تربیتی و اخلاقی را نیز وجه همّت خود سازد و به موازات مسائل خیالی که در *سورنا و جلیقه آتش* مطرح می‌شود، مصادیق تربیتی و اخلاقی هم در آن دیده شود. نویسنده این داستان، ترویج محاسن اخلاقی و دستاوردهای تعلیمی را در دستور کار نویسندگی خود گنجانده و تعهد نویسنده به شایستگی‌های اخلاقی و آموزشی، سبب شده که اثرش در واقع داستانی خیالی-تعلیمی شود که سرشار از ایزودهای آموزش‌دهنده باشد. این اثر تنها مجموعه‌ای از ارزش‌های انسانی و اخلاقی که انسان را به سوی فضایل اخلاقی رهنمون شود، دنبال نمی‌کند؛ بلکه کمال‌گرایی‌های ذهنی را نیز آگاهانه تبلیغ می‌کند.

نکته دیگر آن که هرچند مقالات متعددی با رویکرد پدیدارشناسی به نگارش درآمده‌اند، اما پدیدارشناسی در ادبیات کودک و نوجوان چندان مورد توجه قرار نگرفته است و موارد اندکی که در حوزه ادبیات کودکان به نگارش درآمده، شامل پژوهش‌هایی است که به طرح مباحث فلسفی در ادبیات کودکان پرداخته‌اند. از سوی دیگر اکثر پژوهش‌ها، بر پدیدارشناسی شخصیت اصلی داستان، پدیدارشناسی مؤلف و شاعر، یا متن تمرکز داشته و ارتباط مستقیمی با نظریه پدیدارشناسی نداشتند. پژوهش حاضر نیز با الهام‌گرفتن از روش پدیدارشناسی هنری کربن که به بررسی پدیده‌ها در جهان مادی و خیالی می‌پردازد، کوشیده است که به بررسی خیال منفصل در داستان *سورنا و جلیقه آتش* بپردازد و تجربه‌ای تازه و متفاوت در به کارگیری، مقوله خیال منفصل تبیین نماید.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهشی با این عنوان انجام نشده است اما درباره خیال منفصل پژوهش‌هایی انجام شده که به برخی از آنها اشاره می‌شود: رساله دکتری با عنوان «بررسی خیال منفصل در آثار عطار بر اساس رویکرد پدیدارشناسانه هانری کربن» از محمد جهانگیری زینی (۱۳۹۸) تحلیلی خلاق در عرفان ابن عربی از هانری کربن (۱۳۹۰)؛ *ارض ملکوت و کالبد انسان در روز رستاخیز* از ضیاءالدین دهشیری؛ *مقالاتی درباره پدیدارشناسی، هنر، مدرنیته از محمدرضا ریخته‌گران* (ملاحظات تاریخی درباره پدیدارشناسی، ورود پدیدارشناسی به دین)؛ *هانری کربن: آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی* از داریوش شایگان (بررسی اندیشه و مختصات فکری کربن)؛ *عواالم خیال* نوشته ویلیام چیتیک (دیدگاه ابن عربی در مورد خیال)؛ *ایستادن در آن سوی مرگ* از مهدی فدایی مهربانی؛ «روایت دقوقی از منظر روش ترکیبی هانری کربن» از مصطفی میردار رضایی (بررسی عالم خیال منفصل در روایت دقوقی)؛ «معیارهای تمییز وقایع خیال منفصل در تذکره‌الاولیاء به روش هانری کربن» از محمد جهانگیری زینی و همکاران؛ «عالم خیال منفصل در قصه‌های «تلخون و آه» صمد بهرنگی از منظر پدیدارشناسی کربن» از مصطفی میردار رضایی و سیاوش حق جو؛ «تحلیل دیدگاه هانری کربن در تأویل رمز و نقش خیال فعال در فهم متون حکمی اسلامی» از فیروز فاضلی و همکاران؛ «هانری کربن و تمهید علم فرهنگ معنوی» از حمید پارسا و آرش وکیلان. همچنین سهرابی بر اساس مؤلفه‌های تفکر فلسفی فیلیپ کم، به بررسی ده‌افسانه ایرانی در کتاب *قصه‌های صبحی*، ده کتاب داستانی تصویری ایرانی و ده کتاب داستانی تصویری خارجی پرداخته است تا نشان دهد که کدامیک از این

آثار غنی‌ترند. در خارج از ایران نیز فوک^۱ با بررسی کتاب‌های کودکان و نوجوانان که میان سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ تألیف شده‌اند، نتیجه گرفته است که کتاب‌های کودکان در سطح بالایی به اخلاقی‌بودن و یاد دادن چگونگی برخورد با مشکلات گرایش دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد دربارهٔ مقولهٔ خیال منفصل کربن در داستان *سورنا و جلیقهٔ آتش* مطلب مستقلی نوشته نشده است. به همین سبب این پژوهش روزنهٔ جدیدی در مطالعات خیال منفصل خواهد گشود.

چهارچوب نظری

یکی از مباحث مهم در تعالیم فلسفی رویکرد پدیدارشناختی است.

نقد پدیدارشناسی از نهضت‌های مهم فلسفی در قرن بیستم به شمار می‌رود که نخستین‌بار در آلمان شکل گرفت. پدیدارشناسانه در بررسی و مطالعهٔ آثار ادبی توان قابل ملاحظه‌ای دارد؛ چراکه با یافتن وجوه اشتراک، وجوه افتراق، پیوستگی‌ها، وابستگی‌ها، الگوهای فکری و بیانی و نظم بنیادین آنها و سرانجام بازگشت به خود پدیده‌ها و مفاهیم ادبی، پژوهش در این زمینه را به بن‌مایه‌های آغازین آفرینش‌ها و معانی سوق می‌دهد (اسپیگلبرگ، ۱۳۹۱، ۶۸/۱).

نقد پدیداری در سطح ادبیات به دنبال نقد آزاد و فهم ادبی شفاف است که مبتنی بر نگاهی شهودی و تأویلی است تا در نتیجه آن به شناختی هستی‌مدار دست پیدا کند (کنعانی، ۱۳۹۳، ۱۴۴).

آغازگر پدیدارشناسی به عنوان مکتب، ادموند هوسرل است. او در پدیدارشناسی به دنبال کشف مجدد معنای لوگوس است. از این طریق است که پدیدارشناسی با مباحث زبانی و تأویلی ارتباط پیدا می‌کند (اسمیت، ۱۳۹۳، ۴۳-۴۴). روش پدیدارشناسی، هدف خود را آشکار کردن جلوه‌های پنهان در پس پدیدارها معرفی می‌کند و تلاش دارد به جای داوری دربارهٔ اشیا، حوزهٔ آگاهی انسان را باز نگه دارد تا حقیقت پنهان هر شیئی خود را بر آگاهی او متجلی سازد (خوشحال و حجتی‌زاده، ۱۳۹۰، ۲۳).

یکی از چهره‌های بسیار مهم و تأثیرگذار در حوزهٔ پدیدارشناسی، فیلسوف مستشرق و شهیر فرانسوی، هنری کربن است که اندیشه‌های وی در حوزهٔ دین‌شناسی و فلسفهٔ اسلام است. کربن کوشیده است با استفاده از روش‌هایی که به درک عمق و ژرفای پدیده‌ها به پژوهشگر مدد می‌رساند، طرحی نو در پدیدارشناسی درافکند. روش او با پدیدارشناسی مرسوم در میان فیلسوفان متفاوت است. او به تأویل و باطن اشیا متمایل است.

پدیدارشناسی کربن ریشه در پدیدارشناسی هایدگر و به تبع آن هوسرل دارد. سنت پدیدارشناسی هایدگر در پی شناخت هستن (به بیان دقیق‌تر دازاین) از طریق تجربه وجودی و پیشانظری؛ یعنی نحوهٔ هستن انسان معادل فهم است. کربن این روش را به فراتر از تجربه زندگی دنیوی که مد نظر هایدگر بود، بسط می‌دهد و به عالم

^۱ Fuch

مثال و عقل محض می‌گستراند. از دید کربن برای این منظور باید با زدودن حجاب‌های تاریخی و دنیوی اجازه داد، پدیدار خود را بنمایاند. در نتیجه مسیر کربن از عقل‌گرایی استدلالی از طریق مفهوم‌پردازی جدا می‌شود. کربن پدیدارشناسی هستی‌شناختی هابدگر را به پدیدارشناسی عرفانی و معنوی تبدیل می‌کند (فدایی مهربانی، ۱۳۹۲، ۲۳۴-۲۳۹).

کربن در پدیدارشناسی (به عنوان یک مکتب مادی غربی که برای پدیدارها فراتر از سطح وجود مادی، سطح وجودی دیگری را مفروض نمی‌داند) از دیگر اندیشمندان فاصله می‌گیرد. هدف او نیز بررسی پدیدار، رسیدن به ذات و ماهیت پدیدار است؛ اما برعکس هوسرل، او ظاهر را راه رسیدن به باطن می‌داند و بین ظاهر و باطن به نوعی این‌همانی قائل است (جهانگیری زینی، ۱۳۹۵، ۵۱). کربن تنها به اصولی از پدیدارشناسی که به او کمک می‌کنند تا به باطن و ماهیت پدیدار، اجازه آشکارشدن بدهد، وفادار می‌ماند. کربن، پدیدار یا صورت را راه رسیده به ذات می‌داند. از نظر او، پدیدار، دیگر حیث التفاتی محض یا صرف محتوای آگاهی نیست، بلکه مظهر و ملجای باطن است. باطنی که جز با پنهان کردن خودش نمی‌تواند آشکار شود. پدیدار صرفاً پدیدار آگاهی نیست، بلکه پدیدار واقعیت است (کربن، ۱۳۹۰، ۱۱-۱۲).

کربن بر تخیل خلاق و عالم خیال بسیار توجه دارد و خیال را بر عالم خاکی و مادی برتری می‌دهد. متافیزیک خیال که کربن آن را از فلسفه اشراق سهروردی و فلسفی صدرایی و عرفان ابن عربی اخذ کرده است، نقش اساسی در علم و فرهنگ کربن ایفا می‌کند. این نظریه مبتنی بر پذیرش عالم مثال به عنوان وجودی است که بالاتر از جهان محسوس و پایین‌تر از جهان عقل محض است، عالم مثال جهانی واقعی است و آنچه در جهان محسوس وجود دارد، دارای جایگزینی است که با حواس درک نمی‌شود. این عالم دربرگیرنده صورت نوعی ازلی اشیاء منفرد و صورت نفوس و افکار و امیال ماست، اما نباید با مثل افلاطونی اشتباه گرفته شود. عالم مثال جایی که رؤیاهای صادق و مکاشفات در آن واقع می‌شود. عارف به مدد قوه دراکه‌ای موسوم به خیال فعال که بسان آئینه محل تجلی صور عالم مثال است و نباید با خیالبافی اشتباه شود. این عالم را درک می‌کند به تعبیر کربن تبدیل حالات روحانی درونی را به حالات بیرونی به وقایع بیرونی که این حالات درونی را تمثیل می‌بخشد، میسر می‌سازد (پارسا، ۱۳۹۳، ۴۱). کربن خیال فعال هنرمند را مبنای تولید آثار ادبی و هنری می‌داند. از دید وی محل وقوع حقیقت روایت عرفانی، عالم مثال است و چون این عالم سرشتی فراتاریخی دارد. اثر هنری عرفانی بی‌زمان است (نامور مطلق، ۱۳۸۴، ۱۳۸-۱۳۶).

در نظام فکری کربن، این برتری عوالم برتر به معنای نفی مناسبات دنیوی و تأکید بر مناسبات کیهانی است. در چنین الگویی، برای فهم اجتماعات بشری، باید به شناخت الگوها و نمونه‌های آن در عالم خیال پرداخت و شهرهای دنیوی و مادی فاقد هرگونه اصالت و اهمیت هستند. بدینسان هنری کربن، سیاست را بر مبنای مناسبات کیهانی می‌فهمد و نه چون ارسطو بر مبنای نظم پولیس یا شهر که بر خیر عمومی شهروندان و مناسبات افقی میان آنها متمرکز است (بستانی، ۱۳۹۹، ۴۸).

از نظر ابن عربی خیال دو گونه است: (۱) خیال متصل که این خیال در وجود انسان و بعضی حیوان است. (۲) خیال منفصل که عبارت است از خیالی که ادراک اشیاء مستقل از خیال متصل در نفس الامر بدان (شیء مورد ادراک) تعلق می‌گیرد. مانند جبرئیل که در

صورت دحیه کلبی و انسان ظاهر می‌شود و یا مانند کسی که از عالم غیب در قالب جن و فرشته و... ظاهر می‌گردد (ابن عربی، بی‌تا، ج ۳، ۴۴۲).

عالم خیال منفصل - که کربن آن را از طریق آموزه عارفان مسلمان تعریف می‌کند - عالمی است در حد فاصل عالم ماده محض و عالم عقل محض. در این عالم که ارض مکاشفات و وقایع خیالی است، جسم صعود می‌کند و روحانی می‌شود و روحانیات نزول می‌کنند و به جسمانیّت نزدیک می‌شوند. بسیاری از کرامات عرفاء و سرگذشت انبیاء بدون درک آن در این اقلیم معنوی قابل درک و فهم نیست. ابزار درک و اتصال به این جهان ملکوتی، قوه خیال در انسان است که شبیه به عالم خیال است (جهانگیری زینی، ۱۳۹۷، ۱۶۳). برای فهم فرهنگ از نظر کربن باید توجه کرد که «رویداد» به مثابه «واقعی قدسی» در «تاریخ قدسی» واقع شده است که نه تاریخ به معنای رایج آن است و نه اسطوره. این رویداد از طریق حکایتی شرح داده می‌شود که در واقع سرگذشت کسی است که برای او رویداد، تحقق یافته و وی آن را دریافت است. ساختار تأویل روایت سه مرتبه دارد: مرتبه اول به واقعه روایت شده مربوط می‌شود. مرتبه دوم معنای باطنی سرگذشتی است که در سیر و سلوک درونی نقل می‌شود. باید توجه کرد که مرتبه دوم صرفاً امری مفهومی یا نظری نیست و برای کشف آن نباید آن را به استعاره و مجاز برگرداند، بلکه برای گذر از مرحله دوم لازم است حقیقت باطنی رویداد، درون تأویل گر رخ بدهد و سرگذشت وی بشود. در مرتبه سوم نفس با دگردیسی و دیدار با فرشته یا عقل فعال، حقیقت ملکوتی حکایت را در می‌یابد. در این مرتبه راوی حکایت، رویداد حکایت شده و قهرمان حکایت به اتحاد می‌رسند. در مقابل در زمان مدرن، با از دست دادن امکان و توان نیل به مرتبه سوم، حکایت به منزله اسطوره‌ای تلقی می‌شود که باید با ارجاع آن به ویژگی‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی راوی مثلاً سهروردی از آن اسطوره‌زدایی کرد (شایگان، ۱۳۹۴، ۲۹۳-۲۹۰).

کربن موفق می‌شود از طرح پدیدارشناسی هوسرل و هایدگر فراتر رود و هستی چیزها را در «ارض ملکوت» بیابد. کربن وجود عوالم را که در نسبت طولی هستند، لازمه «تأویل مثالی» می‌داند. فیلسوف شیعی با دسترسی به عالم مثال و بهره‌مندی از خیال، محدود به زمان و مکان دنیوی نیست و فراروی خود گستره ملکوت و جغرافیایی فراتاریخی را می‌یابد. کربن با طرح عالم مثال از مشکل دوآلیسم مجرّد و مادی که در تفکر فلسفی غرب دو جوهر مستقل و بی‌ارتباطند، بیرون می‌رود (فدایی مهربانی، ۱۳۹۲، ۳۸۸-۳۹۰).

روش، اهداف و پرسش پژوهش

این پژوهش از نوع کتابخانه‌ای و مبتنی بر گردآوری و دسته‌بندی اطلاعات به روش توصیفی است. نتایج این پژوهش، با مطالعه و تحلیل داستان سورنا و جلیقه آتش به دست آمده است. هدف پژوهش، شناخت ویژگی‌های عالم خیال منفصل در فضای فانتاستیک در داستان سورنا و جلیقه آتش است و در آن ابتدا تلقی کربن از مقوله خیال منفصل بیان می‌شود و پس از آن مواردی که در این داستان پر رمز و راز خیالی روی داده است، به یاری پدیدارشناسی کربن که تخیل را موجب شناخت می‌داند، بررسی می‌گردد. تلاش نگارنده بر این است که ضمن بررسی مقوله خیال منفصل کربن، به این سوال پاسخ دهد که مهم‌ترین عناصر خیال منفصل در داستان سورنا و جلیقه آتش کدامند؟

بحث و بررسی

یکی از جذاب‌ترین موضوعات عرفان ایرانی برای هانری کربن، خیال و عالم واسط خیال به ویژه بر اساس اندیشه سهروردی و ابن عربی بود که این مبحث در اندیشه غربی وجود نداشت و کربن بخشی از مطالعات خود درباره خیال را از این فیلسوفان مسلمان الهام گرفت. عالم خیال منفصل در نظر کربن برزخی است بین دنیای مادی و امور عقلی که همه پدیده‌های موجود در آن چند بُعدی هستند.

خیال به عنوان یک قوه جادویی خلاق که موجد عالم محسوس است، روح مطلق را در قالب اشکال و الوان ایجاد می‌کند (کربن، ۱۳۹۰، ۲۷۵).

خیال در ادبیات به تلطیف ذهن می‌انجامد و در داستان‌های فانتزی، ذهن مخاطب را از اصل مطلب ربوده، به پیچ‌وخم‌های زیبایی‌شناسانه می‌کشاند. خیال به عنوان ذهنیت مسلط داستان فانتزی، کلیه شئون داستان را در سیطره خود دارد و نویسنده داستان فانتزی، همه چیز را در خدمت تداعی و درشت‌نمایی تخیل به کار می‌گیرد و از این طریق مخاطب را به کلی در فضای خیالین سیر می‌دهد و این توفیق از طریق به کارگیری فنون داستان‌پردازی در داستان *سورنا و جلیقه آتش* حاصل شده است که صحنه‌های خیالی داستان با پرداختی استادانه به وضوح شرح داده شده‌اند و مخاطب به جای قرائت متن، همه حوادث را از پیش چشم می‌گذراند.

داستان *سورنا و جلیقه آتش* هر چند جزء آثار خیالی و فانتزی است، اما ضمن برخورداری از آموزه‌های اخلاقی، همسانی و همگونی بسیاری با مقوله خیال منفصل کربن دارد و نویسنده آن در داستان خود، علاوه بر خیال‌پردازی، موضوعات اخلاقی و تعلیمی بسیاری را به خواننده یادآوری کرده است. بدون شک مطالعه و بررسی این اثر از بُعد تعلیمی و اخلاقی، روزنه جدیدی در مطالعات فلسفی خواهد گشود.

معیارهای شناخت وقایع خیال منفصل به مدد هانری کربن

کربن در پدیدارشناسی تجربه‌های معنوی عارفان مسلمان که همان بررسی تأویلی است، نکاتی را برجسته می‌سازد تا بتواند موضع‌شناسی دقیقی از وقایع مربوط به عالم خیال منفصل ارائه دهد. این نکات که ویژگی‌های عالم خیال منفصل و درک خیالی هستند، همگی در ارتباط با یکدیگر، کلیتی اندام‌وار را شکل می‌دهند و می‌توان آن‌ها را معیارهایی دانست که شأن خیالی یک واقعه یا پدیدار را نمایان می‌سازند (جهانگیری زینی، ۱۳۹۷، ۱۶۴). در ادامه به این معیارها پرداخته می‌شود.

۱. کشف حقایق و معانی و نیز ارتباط با غیب

یوهان گئورگ هامان به کربن آموخت سخن‌گفتن، ترجمه کردن است از زبان فرشتگان به زبان بشری. در قوس نزول از عالم خیال همگی مخلوقات برابرند و هر مخلوقی از برکات سیر نزولی آفرینش بهره‌مند می‌شود، اما در برزخ صعودی که مسیری کمالی است هر فرد به اندازه ظرفیت وجودی‌اش می‌تواند به جهان ملکوت فرارود و به تأویل حقایق واصل شود. در این مسیر، حقایق به واسطه فرشته شخصی که راهبر درونی و نفسانی هر فردی است، دریافت و با قوه خیال فعال درک می‌شود. فرشته شخصی می‌تواند در هر قالبی

برای شخص تجلی کند. گاهی ندایی است درونی که جز ندا، تجسم دیگری ندارد، اما گاهی در قالب شخصیتی کامل مانند پیامبر اسلام ظاهر می‌شود که این مورد اغلب در خواب اتفاق می‌افتد. پیغمبر همان روح القدس، جبرئیل یا عقل فعال است که وظیفه فرابردن نفس از عالم ملک به ملکوت بر عهده اوست. کرین شخصیت «حی ابن یقظان» در تمثیل ابن سینا را فرشته راهبر می‌داند (کرین، ۱۳۸۷، ۲۹۲).

در داستان *سورنا و جلیقه آتش پیرمردی سبز*، راهنمای سورنا می‌شود و با راهنمایی خود به او راه را می‌نماید و ذهنش را روشن می‌سازد. پیرمرد به سورنا کتابی می‌دهد که قبلاً در طاقچه کلبه‌اش بود و پیرمرد با خواندن آن به سورنا گفت که سرنوشتی سخت در انتظار اوست و به او گفت:

هرکسی آرزو دارد جای تو باشد. چه سرنوشت باشکوهی! سرنوشت تو با زندگی نزدیک‌ترین کسانت پیوند خورده است (ناصری، ۱۳۹۹، ۳۷).

سپس پیرمرد کتاب سبز را به او می‌دهد و می‌گوید:

این کتاب هفت برگ بیشتر ندارد که تو باید افسانه‌ات را در آن بیابی. البته وقتی با مشکل سختی برخورد کردی، بازش کنی. چون کتاب، کتاب سرنوشت توست که با سرنوشت بسیاری گره خورده و باید در لحظه‌های حساس از آن کمک بگیری. اگر در حال مرگ هم باشی، این کتاب را فراموش نکن (ناصری، ۱۳۹۹، ۴۰).

در ادامه داستان، سورنا با جوانی به نام «جوذر» آشنا می‌شود که او هم قبلاً استادی داشت که راهنمای او بود. استاد او هم کتابی داشت که بسیاری از رمزها و رخدادهای آینده در آن بود و دشمنان برای به دست آوردن آن بسیار تلاش کرده بودند. اما استادش با مخفی کردن آن، اجازه نداده بود هر ناهلی به آن دست پیدا کند. حتی جانش را برای حفظ اسرار آن به خطر انداخته بود. استاد با آن کتاب به خیلی‌ها کمک می‌کرد و مشکلاتشان را حل می‌کرد (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۱۴).

«جوذر» هم که از تعالیم استادش بهره‌ها برده بود، توانست در خواندن و حل اعدادی که ماده تاریخ بودند و به طور رمزی در کتاب سرنوشت سورنا نوشته شده بود، به او کمک کند. او سورنا و دوستش «یاربخت» را از «یخدان کوه» و «معبّر خواب» گذراند و به شهر روشنایی هدایت نمود و چون پس از مدتی سورنا و «یاربخت» خواستند که از شهر روشنایی خارج شوند و به ادامه سفر خود بپردازند، «جوذر» به همراه دوستش «فرهاد» به آنها کمک کرد که از شهر بگریزند.

۲. عدم تبعیت از جغرافیای مادی

جایگاه عالم خیال منفصل مابین عالم محسوسات و عالم معقولات و برزخی مابین دو عالم ماده و مجرد است. نقش این عالم برزخی در درجه نخست این است که پیوستگی وجود و دست‌یافتن به مراتب وجودی برتر را میسر سازد. این جهان جایگاه رویدادهای روان یا حکایت‌های اشراقی است که در مراتب حالات عرفانی اهمیتی به سزا دارند. به سخن دیگر عالم خیال منفصل بستر پیوندآفرین مناسبی برای زبان نمادین است؛ چراکه صور مثالین در همین جایگاه نیمه‌معنوی و نیمه‌محسوس می‌توانند به یکدیگر تبدیل شوند. این جهان

به دلیل استعداد تحول‌پذیری‌اش نوعی جغرافیایی اشرافی است که مدائن غیبی، کوهساران، چشمه‌ساران و رودخانه‌های خاص خود را دارد (شایگان، ۱۳۹۴، ۸۵).

در هر داستانی از منظر عنصر مکان، حوادث در موضعی رخ می‌دهد که مصداقی مشخص دارند. اما در داستان سورنا رخداد عمده حوادث در موقعیت مکانی مشخص گزارش نمی‌شود و چون نویسنده در پی ترویج اندیشه‌ای فرازمانی و فرامکانی است، به واقعی بودن موقعیت مکان‌ها واقعی نمی‌نهد. فضای داستان در بسیاری موارد رؤیاگونه است و فاقد منطق زمانی و مکانی است. مکان‌ها مبهم و مجهول هستند و سورنا از هر مجهول به مجهول دیگر شناور است و باید هر لحظه آمادهٔ پریدن به مجهول دیگر و کشف امر جدیدی باشد. در نتیجه مکان مادی در تصاویر داستان بی‌شکل و تو در تو هستند و در هم می‌ریزند.

مکان‌های داستان، مکان‌های نمادین هستند که در حاله‌ای از ابهام و رازناکی فرورفته‌اند. مکان‌هایی که می‌توانند حتی نماد بهشت بر روی زمین باشند. مثلاً «شهر روشنایی» و دوستی که فقط دوستانان دانش و محبت حق ورود به آن را داشتند، مکانی بسیار زیبا و آرام که در نهرهای آن، شیر و عسل و شربت روان بود. شاخه‌های درختان با دیدن آنها راست می‌شدند و میوه‌ها بر شاخه‌ها برق می‌زدند، آبشاری به سفیدی برف، به آرامی در آن می‌ریخت و موسیقی ملایمی در آن پخش می‌شد (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۴۹).

مکان در داستان سورنا میان واقعیت و خیال معلق است. مثلاً یکی از مکان‌های مبهم در این داستان کلبه‌ای مرموز و سبزرنگ در وسط جنگلی بود که سورنا پس از بیرون‌رفتن از قصر پدر و گم‌شدن در جنگل به آن رسید و پس از دیدار با پیرمردی مهربان و رازآلود و گرفتن کتاب سرنوشت از وی، کلبه خود به خود غیب شد، طوری که فقط درخت تنومند چناری در جایش ماند که دو تا دورش پر از جلبک بود و به نظر می‌رسید سورنا همهٔ اینها را در رؤیا دیده بود (ناصری، ۱۳۹۹، ۴۱).

سرزمین‌هایی که در داستان هستند، چنان رازآلودند که حتی در جغرافیایی اساطیری هم نمی‌توان از جایگاه آن نشانی به دست آورد. مثلاً مخفیگاه «اشپخدر» سیاه‌قلعه، قلعهٔ چهل‌دختر و در بین کوه‌های شکننده است (ناصری، ۱۳۹۹، ۹۰). این کوه‌ها به سرعت رشد می‌کردند و مانند فواره قد می‌کشیدند و با کوچک‌ترین نسیمی فرو می‌ریختند و درهم می‌شکستند (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۷۶).

برخی از نام‌هایی که در این داستان آمده عاملی است بر نوعی ابهام مکانی که باعث سردرگمی در یافتن موقعیت دقیق جغرافیایی آنها می‌شود. مکان‌هایی مانند «بخدان کوه»، که «جوذر» به نقل از استادش می‌گوید سرزمین شیطان و جای بسیار خطرناکی است و هرکس قدم در آن گذاشته، نتوانسته جان سالم به در ببرد. در این سرزمین اگر آنان سخنی می‌گفتند کوه‌های یخی فرو می‌ریختند و انسان‌هایی بر آنان ظاهر شدند که صورتشان در پرده‌ای از یخ و برف پوشیده شده بود. اگر بچه‌ها با آنان سخن می‌گفتند یا به آنها نگاه می‌کردند، شنوایی و بینایی‌شان ضعیف می‌شد و مجبور می‌شدند که تکه‌های یخ را از گوش و چشم خود درآورند و بی‌اعتنا به آدم‌های یخی که دستشان را به نشان التماس به سوی آنها دراز کرده بودند، به راهشان ادامه دهند (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۲۶).

«معبّر خواب» هم جایی است که به گفتهٔ «جوذر» هیچ‌کس نتوانسته از آن بگذرد، مگر کسی که برای حل مشکل بسیار مهمی رهسپار آنجا شده باشد. در اینجا پرتگاهی تیز و لغزنده بود و درخت انجیر کوهی در آنجا روییده بود که میوه‌هایش خواب‌آور بود و اگر کسی از انجیرش زیاد می‌خورد، هیچ‌گاه بیدار نمی‌شد (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۳۱).

۳. پیروی نکردن از مختصات ماده

داستان خیالی پر از رمز و لغزهاست که نویسنده با فرایند خلق، پل روابط منطقی و عقلانی اشیا را منهدم می‌کند و آن‌ها را با آفرینشی نو به تصرف خویش در می‌آورد. خیالی که سازنده باشد، عینیت را به ذهنیت تبدیل می‌کند و تصویرهای تازه و بدیع و شگرف می‌آفریند. ارزش تخیل در بار عاطفی آن است. تخیلی که مجرد باشد، هرچه زیبا باشد تا از بار عاطفی برخوردار نشود، ابدیت نمی‌یابد (برت، ۱۳۷۹، ۶۴).

پیوند این ابعاد مادی و فرامادی فقط در جغرافیای عالم خیال منفصل صورت می‌گیرد؛ چراکه قوه خیال می‌تواند از عالم خارج تصویرگری صرف کند که چون در مورد وجود واقعی است، توهم نیست و نیز می‌تواند در عارف در خدمت قوه همت قرار گیرد و آنچه در آن، مصور و منعکس شده است (از عالم خیال منفصل) را فراقینی کند و یک واقعیت خارجی فراروانی شکل دهد (کرین، ۱۳۹۰، ۳۳۱). در داستان فانتزی حوادث و اتفاقات یکسره خلاف عادت است و عادت‌شکنی سبب درک نوینی از واقعیت به دست می‌دهد. در داستان سورنا هم حوادث حیرت‌زا هستند و ماجراجویی و شگفتی و تهوری که در آن ترسیم می‌شود، عادت‌شکنی و تازه‌ساختن ادراک را در پی دارد. مثلاً در ابتدای داستان هیولایی به نام «اشپخدر بچه» خود را به شکل «رخشاد» خواهر ناتنی سورنا درآورده بود که ابتدا اسب‌ها را می‌بلعید و سپس به بلعیدن انسان‌ها روی آورد. این موجود هولناک این‌گونه توصیف شده است:

چیزی مثل توپ قل خورد و از لای در چرخید و جلو آمد. موجود انگار دست و پایش در پارچه‌ای پیچیده شده بود. مثل نوزادی بود که قنناق شده باشد. موجود چرخید و چرخید. بعد پارچه‌ای که دورش بود، خود به خود باز شد. دودی آبی‌رنگ بلند شد. بعد خاکستری شد. موجود تغییر شکل داد. چانه‌اش کشیده شد، مانند پوزه تمساح. بعد به صورت قلاب درآمد و عقابی شد. دمش مانند دم سنجاب پشمالو شده بود و تکان می‌خورد. چشمانش از حدقه بیرون آمدند و پرتویی عنابی‌رنگ از آنها بیرون زد (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۹).

اتفاقات داستان ذهن را به دنیای خیال پرتاب می‌کند و روابط عقلی و منطقی قادر به بیان حقیقت آن نیست در این تصاویر محال، هیچ نشان و ارجاعی به دنیای مادی نیست و این تصاویر را نمی‌توان با مختصات ماده دریافت. مثلاً «اشپخدر» بزرگ که مادر «اشپخدر بچه» است، با قدرت فوق‌العاده اهریمنی خویش، همه چیز را نابود می‌کرد.

سویه پنهان برخی تصاویر با حواس پنجگانه قابل درک نیست. به عنوان نمونه، وقتی «یاربخت» از گشت‌وگذار عصرانه در شهر روشنایی به نزد سورنا بازگشت، به او گفت: «وقتی رفتم بالای درخت گلابی و آرزو کردم که بزرگترین گلابی به طرفم بیاید نمی‌دانی چطور گلابی پرواز کرد و خودش را به من رساند و گفت بیا منو بخور. چه گلابی آبداری! (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۵۵).

این شگرد تصویرپردازی محصول عوالم ناخودآگاه خیال است و مجالی است برای نویسنده تا با قدرت سحرانگیز خیال و دستکاری در ماهیت پدیده‌ها، مطلب و مقصود خود را بیافریند و با پدیده‌های بیرون از قلمرو واقعیت مخاطب را مواجه سازد. نویسنده فرار سورنا و دوستش «یاربخت» از شهر روشنایی را این‌گونه ترسیم می‌کند:

سورنا مشت‌هایش را گره کرد با «یاربخت» خداحافظی کرد و به سمت دیوار دوید. غرشی بلند شد. هوا تاریک شد. «یاربخت» دوستش را دید که مانند گلوله به سمت دیوار کشیده شد و بعد نوری دورش را گرفت. نور ابتدا آبی بود و بعد سفید مطلق شد. رنگ سفیدی که تا آن روز هیچ جا ندیده بود. سورنا مانند گلوله می‌چرخید و دیوار را می‌شکافت و ناپدید می‌شد. لحظه‌ای بعد سوراخی در دیوار ایجاد شد که فقط پاهای سورنا از آن بیرون بود. «یاربخت» که ترسیده بود، فریادزنان دوید تا کمکش کند. نباید دوستش را تنها می‌گذاشت. سوراخ داشت کوچک می‌شد. داد زد: سورنا! و به سمت دیوار دوید. حفره‌ای که با شکافته شدن دیوار ایجاد شده بود، او را به سوی خود کشید و درون حفره برد؛ حفره‌ای تاریک و سوزان. باد تندی که می‌وزیدد «یاربخت» را بیشتر به سمت شکاف تاریک می‌کشید و او را می‌چرخاند. حرارت دیوار آزارش می‌داد. فشار دیوار باعث می‌شد خاطرات گذشته در ذهنش به خوبی شکل بگیرند (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۶۸).

۴. شیوه خیالی (مثالی) در ادراک و آگاهی / اوصاف و ویژگی‌های مثالی

اثبات عالم خیال منفصل و به تبع آن قوه ادراکی خیال در انسان، منبعی فرامادی از آگاهی و ابزاری غیرعقلی برای ادراک و کسب معرفت معرفی می‌کند. بر این اساس، انسان با تقویت قوای نفسانی و باطنی خویش می‌تواند از غیب، ندیده، نشنیده، ندانسته و یا از ضمیر دیگران و یا حتی از آینده اطلاع کسب کند و این موارد را نیز در قلمرو دانش خویش درآورد. این قابلیت است که تنها با اتصال نفس به عالم خیال منفصل ممکن می‌شود و وجود آن، خود دلالتی است بر وجود عالمی فرامادی به نام خیال منفصل (جهانگیری زینی، ۱۳۹۸، ۱۲۹).

در این داستان اشرف بر ضمائر در جایی بود که وقتی سورنا با پیرمرد ریش‌سبز ملاقات کرد، او می‌توانست ذهنش را بخواند. سورنا وقتی گذشته خود و پدر، خواهرش رخشاد و دیو اسب‌خوار را از ذهن گذراند، با خود گفت: «کاش به کلبه پیرمرد ریش‌سبز نیامده بود»، پیرمرد بلافاصله ذهن او را خواند و به او گفت: «پسر جان! بهتر است به جای این فکرهای بی‌خود، شامت را بخوری و گرنه از گرسنگی می‌میری. وقتی شاهزاده بودی هرروز تا این ساعت کُلی هله هوله می‌خوردی» (ناصری، ۱۳۹۹، ۳۴).

و وقتی سورنا با شگفتی از او پرسید که «چطور از هرچه که در فکر او می‌گذرد، آگاه است؟» پاسخ داد: «نمی‌خواهد بپرسی. من خیلی چیزها می‌دانم. به من می‌گویند مرد همیشه سبز» (ناصری، ۱۳۹۹، ۳۴).

۵. بروز فعل ذی‌شعور از غیر ذی‌شعور

تزریق روح انسانی در اشیاء و جاندارانگاری و شخصیت‌بخشی و انسان‌انگاری، داد و ستدی است که نویسنده میان انسان و پدیده‌ها و جانداران صورت می‌دهد. در حالت انسان‌انگاری صفات گوهری انسان به غیر انسان داده می‌شود و آن شیء یا جاندار فاقد شعور، روح انسان می‌گیرد. این خصیصه استعاره و تشخیص نامیده می‌شود.

هنر انقلاب کالریج محو مرزهای میان انسان و طبیعت، برداشتن مرز میان اندیشه و شیء و محو مرز زبان و جهان واقعی بود. استعاره ظرفیت بالایی برای شکستن این مرزها دارد، زیرا صنعت تشخیص به سهولت زمینه را برای انتقال شخصیت و احساس در شیء فراهم می‌سازد. مرز میان انسان و اشیاء را از بین می‌برد. استعاره به تعبیر کالریج فرایندی است که در آن کلمات از درون خود، واقعیتی را می‌سازند و این واقعیت را بر جهانی که زیست می‌کنیم، تحمیل می‌کنند (فتوحی، ۱۳۸۵، ۱۵۶-۱۵۵).

نمونه‌ای از شخصیت‌بخشی به غیرانسان در این داستان، هیولای آب است که دختران روستا را برایش عروس می‌کردند و همانند یک انسان سخن می‌گوید. حتی وقتی که گرفتار «سورنا» و «یاربخت» شد، التماس می‌کرد، نجاتش دهند و می‌گفت: من کاره‌ای نیستم، من یکی از خدمتکاران «اشپخدرم» که چشم و گوش بسته از او اطاعت می‌کنم (ناصری، ۱۳۹۹، ۸۸).

«اشپخدربچه» که پدر سورنا را فریفته بود و خود را به شکل خواهر سورنا در آورده بود، کارهایش انسانی است او خودش را پیش «ضرغام‌شاه» عزیز می‌کرد و در تنهایی مونس و یارش بود و با شیرین‌کاری‌های شگفتش، شاه را از اتفاق‌های اطرافش بی‌خبر نگه می‌داشت (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۰۷).

۶. اوصاف و ویژگی‌های لطیف پدیده‌های مثالی

در وقایع مثالی، پدیده‌ها به گونه‌ای توصیف می‌شوند که لطافت وجودی آنها مشخص می‌شود. این اوصاف و ویژگی‌ها تقریباً به صورت قراردادی برای وصف پدیده‌هایی به کار می‌رود که غیبی یا متعلق به مرتبه‌ای فرامادی از وجود هستند. مانند تصویری که در ناخودآگاه جمعی ما از پدیده غیبی هست؛ برای مثال نورانی‌بودن یا سوبه آسمانی می‌تواند بستری برای توصیف پدیده‌ای خیالی فراهم کند تا هرچند ملکوت از راه زبان وصل می‌شود، مخاطب این تمایز را احساس کند (جهانگیری زینی، ۱۳۹۷، ۱۶۶).

رنگ‌های زرد و سبز در وصف پدیده‌های عالم خیال و ملکوت به طور کلی کاربرد دارند. در داستان سورنا و جلیقه آتش از طیف مختلف رنگ‌ها برای توصیف افراد و موجودات خیالی استفاده شده است. مثلاً «اشپخدربچه» وقتی که به فکر بلعیدن موجودی می‌افتاد، نوری عنابی‌رنگ از چشمانش ساطع می‌شد. یا هروقت می‌خواست طعمه‌اش را شکار کند، به شکل اصلی خود درمی‌آمد و و دودی آبی‌رنگ که بعد به خاکستری تغییر می‌یافت، از او بلند می‌شد (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۹). برای توصیف پیرمردی که راهنمای سورنا شد، از رنگ سبز استفاده شد که مناسب‌ترین رنگ برای این شخصیت است که همچون خضر وظیفه راهنمایی این نوجوان سرگشته را به عهده داشت. کتابی که پیرمرد همیشه‌سبز، به سورنا داده بود، خط‌هایش رنگ به رنگ می‌شد و پس از مدتی به رنگ ارغوانی متمایل به سرخابی درمی‌آمد و آن وقت سورنا می‌توانست آن را بخواند (ناصری، ۱۳۹۹، ۹۷).

در «شهر روشنایی» حباب‌های نورانی بودند که نور آنها مانند مهی پخش می‌شد و روی خاطره‌ها و آنچه از گذشته بود، می‌نشست و انسان را دچار فراموشی می‌کرد و حرف‌هایی را که بین آنها گفته می‌شد، به جای دیگری منتقل می‌کردند (ناصری، ۱۳۹۹، ۱۵۳). جلیقه‌ای که سورنا بر تن داشت و کتاب سرنوشتش را در آن می‌نهاد، به رنگ آتش بود و از او و کتابش محافظت می‌کرد.

«اشپخدر بزرگ» پیش از آن که سورنا منشور او را که در حکم شیشه عمرش بود، داخل آتش بیندازد، به شکل اژدهایی بزرگ و آتشین درآمد. وقتی که سورنا موفق شد او را نابود کند، دودی کبودرنگ از او ساطع شد که تمام دره و کوهستان را پر کرد (ناصری، ۱۳۹۹، ۲۰۷).

در پایان داستان، تمام انسان‌ها و موجوداتی که «اشپخدر بچه» بلعیده بود، از دهانش بیرون آمدند و از دست او رها شدند. همه آنها در حباب‌هایی عنابی‌رنگ بودند. پس از آن پیرمردی آبی، به نزد «یاربخت» آمد و او را «بختیار» نامید و به او گفت: تو هم لیاقت این را داری که سرنوشتت را آن‌طور که می‌خواهی برگزینی. ریش پیرمرد هم‌رنگ آب و آسمان بود (ناصری، ۱۳۹۹، ۲۳۷).

نتیجه‌گیری

قوة خیال به عنوان یکی از قوای ادراکی انسان نقش بنیادینی در دریافت‌های باطنی دارد. عالم خیال منفصل هنری کربن، جهانی است، مابین دو عالم عقل و طبیعت و ترکیبی از عناصر مادی و خیالی است. کربن بر تخیل خلاق و عالم خیال بسیار توجه دارد و خیال را بر عالم خاکی و مادی برتری می‌دهد. متافیزیک خیال که کربن آن را از فلسفه اشراق سهروردی و فلسفی صدرایی و عرفان ابن عربی اخذ کرده است، نقش اساسی در علم و فرهنگ کربن ایفا می‌کند. با بررسی اجزای عالم خیال منفصل براساس روش هانری کربن در داستان سورنا و جلیقه آتش مسلم ناصری مشخص شد که جهان موجود در این داستان، جهانی ترکیبی است و در زمره عالم خیال منفصل قرار می‌گیرد. برخی از مؤلفه‌های این عالم در داستان سورنا و جلیقه آتش عبارتند از: عدم تبعیت از جغرافیای مادی، پیروی نکردن از مختصات ماده، شیوه خیالی (مثالی) در ادراک و آگاهی و بروز فعل ذی‌شعور از غیر ذی‌شعور. با تأمل در این داستان در می‌یابیم که قهرمان نوجوان، جویای معرفت است و نزدیک شدن او را به خویش‌شناسی شاهد هستیم. در این داستان، درهای تجلی آگاهی بر روی سورنا باز شده و کنش‌های ذهنی و ادراک تجربی او به بازشناسایی فلسفی و پدیدارشناختی وی از جهان پیرامون و پدیده‌ها انجامیده است.

این نکته را هم باید متذکر شد که برخی داستان‌هایی که از سوی برخی نویسندگان ادبیات کودک عرضه شده‌اند، هم خود را متوجه پرورش قوای روحی انسان می‌کنند، به گونه‌ای که هیچ فرصتی را برای تعلیم آموزه‌های اخلاقی و تربیتی از دست نمی‌دهند. از این قبیل داستان‌ها می‌توان به عنوان گستره‌ای برای بازگویی و تقویت برخی مهارت‌های تفکر و بویژه تفکر انتقادی بهره برد. به این ترتیب داستان‌ها با گذر از مرزهای قراردادی انواع ادبی، می‌توانند مجمعی از مؤلفات متنوع را در خود گرد آورند و کارکرد آموزشی و تربیتی خود را نیز حفظ کنند.

داستان سورنا و جلیقه آتش تنها مختص و منحصر به حوادث مهیج خیالی نبوده، بلکه علاوه بر برخورداری از مؤلفه‌های عالم خیال منفصل، شئون اخلاقی رخدادها را یادآور می‌شود و از این‌رهگذر، خواننده با کنش و منش‌های اخلاقی قهرمانان داستان نیز آشنا می‌گردد. قهرمانان نوجوان داستان، دوست را در بلا رهاکردن و به دنبال زندگی خود رفتن را ناجوانمردانه می‌دانستند و بازتاب آموزه‌های اخلاقی در این داستان، بهترین استناد برای تأکید این مطلب است که سورنا و جلیقه آتش کوششی است برای ترویج مضامین تعلیمی در نمودی خیالی-فانتزی.

References

- Brett, R. L. (2000). *Imagination*. Translated by M. Jafari, Markaz Publications. (In Persian)
- Boustani, A. (2020). Philosophical hermeneutics and cosmic political thought: a critical evaluation. *Journal of Theoretical Policy Research*, 15(28), 35-56. (In Persian) <https://doi.org/20.1001.1.20085796.1399.12.28.1.2>
- Corbin, H. (2009). *Ibn Sina and mystical allegory*, translated by E.A. Rahmati, Jami. (In Persian)
- Corbin, H. (2011). *Creative imagination in IbnArabi's mysticism*, translated by E.A. Rahmati, Jami. (In Persian)
- Ebrahimi lame, M. (2012). The function of fantasy stories in children's literature, *The Book of the Month of Children and Teenagers*, 15(177), 53-58 (in Persian)
- Fadaee Mehrabani, M. (2013). *Standing on the other side of death; Corbin's answers to Heidegger from the perspective of Shiite philosophy*, Ney Publications (In Persian)
- Fotouhi, M. (2006). *Image Rhetoric*, Sokhan. (In Persian)
- Ibn Arabi, M. (n. d). *Al-Futuhāt al-Makiyya*, Dar Sader. (In Persian)
- Jahangiri Zeyni, M. (2018). Criteria for Distinguishing the Discontinuous Imaginal Universe Events: Employing Henry Corbin's Method in Tazkirat-al-Awliā, *Al-Zahra University Mystical Literature Magazine*, 10(19), 157-173. <https://doi.org/10.22051/jml.2019.23854.1681> (In Persian)
- Jahangiri Zayni, M. (2019). Examining the discontinuous Imaginal Universe in Attar's works based on Henry Corbin's phenomenological approach. *Doctoral thesis of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University*. (In Persian)
- Kanani, E. (2014). Qaisar Aminpour's poem from the perspective of phenomenology, *Researches of Literary Criticism and Stylistics*, 2(18), 143-162. https://lit.shahrekord.iau.ir/article_517279.html (In Persian)
- Khoshhal, T. & Hojjatzadeh, R. (2011). Criticism and phenomenological analysis of Irfan Roozbahan. *Mystical literature*, 5, 1-26. <https://doi.org/10.22051/jml.2013.91> (in Persian)
- Mirsadeghi, J. (2013). *Imaginary stories (scientific, imaginary, fantasy)*. Sokhn. (In Persian)
- Naji, S. (2014). *Philosophical stories and P4C books*, In *Philosophical Exploration for Children and Adolescents*. Volume 1, Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies. (In Persian)
- Namvar Motlaq, B. (2006). *Pilgrim of the East; Proceedings of the conference of the 100th anniversary of the birth Henry Corbin*. Compilation and editing by Sh. Pazuki, Research Institute of Hikmat and Philosophy of Iran. (In Persian)
- Naseri, M. (2020) *Sorena and the Fire Vest*, Afoq Publications. (In Persian)
- Parsania, H. & Vakilian, S. (2014). Henry Corbin and the preparation of the science of spiritual culture. *Religion and cultural politics chapter*, 3(3), 33-63. http://www.jrcp.ir/article_15515.html (In Persian)
- Sadriniya, B. & Monfaredan, E. (2016). Typology of fantasy in two stories by Samad Behrangī (the stories "Oldoz and the talking doll" and "Oldoz and the crows"). *Journal of Children's Literature Studies, Shiraz University*, 2(14), 147-165. <https://doi.org/10.22099/JCLS.2017.3702> (In Persian)
- Shaygan, D. (2015). *Henry Corbin: The horizons of spiritual thinking in Iranian Islam*. Translated by B. Parham, Farzan Rooz Research Publications. (In Persian)
- Spiegelberg, H. (2012). *The phenomenology movement, a historical income*, translated by M. Olia, vol.1 & 2, Minoo-ye Kherad. (In Persian)